

Юрыдычна тэрміналёгія — стварайма разам!

■ ТАЦЯНА ФАДЗЕЕВА

Тацяна Фадзеева (нар. у 1984 г. у Менску) — бакаляўрка права, навучаецца на V курсе аддзялення “правазнаўства” юрыдычнага факультэту БДУ. Галіна навуковых інтарэсаў — гісторыя права Беларусі, беларуская праўная тэрміналёгія, экалягічнае права.

(Па матывах форумаў praunik.org. Частка 1.)

З моманту зьяўленыня “Праўніка” на форуме “Юрыдычна тэрміналёгія — стварайма разам” абмяркоўваюцца беларускамоўныя адпаведнікі праўніцкіх тэрмінаў, якія выклікаюць дыскусіі сярод зацікаўленых, не зьяўляюцца агульнапрынятымі (калі ў гэтай галіне нешта можна лічыць агульнапрынятым) альбо якія пакуль проста ня знайденыя. З часам абмеркаваныне новых тэрмінаў было адасоблена ў новыя форумы. Вашай увазе прапануецца некаторыя высновы, а ўсіх, каму неабыякавы лёс беларускіх праўніцкіх тэрмінаў, накіроўваем на <http://praunik.org/forum/viewforum.php?f=3>

...А пісар земскі маеть по-руску літерамі і словаы russkimi
все лісты, выпісы і позвы пісаті, а не іншім езыком і словаы...
(арт. 1 р. IV Статуту 1588 г.)

Пераклад праўніцкіх тэрмінаў на беларускую мову цікавіць найперш студэнтаў праўніцкіх спэцыяльнасцяў, младых адмислоўцаў, выкладанынікаў права. Актыўна ўдзельнічаюць на форумах таксама лінгвісты, што дазваляе зірнуць на пытаныне адшуканыня найлепшых адпаведнікаў адначасова з юрыдычнага і філялягічнага бакоў, а, значыць, — больш прафэсійна.

Праблемы зь перакладам абумоўленыя ў першую чаргу адсутнасцю найважнейшых заканадаўчых актаў на беларускай мове (напрыклад, Грамадзянскага кодэксу). Зь юрыдычнага гледзішча тлумачыцца гэта тым, што ў рэдакцыі Закону “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь” 1998 г. у шматлікіх артыкулах зъявіўся сумнавядомы сваім наступствамі злучнік “і (альбо)”, што *de jure* дазваляе акты дзяржаўных органаў прымаць і публікаваць “на беларускай і (альбо) рускай мовах”, а *de facto* вядзе да суцэльнай русіфікацыі праўніцкай сферы. Тоё ж самае датычыць і справаводзства, і судаводзства, і СМІ і г.д. Другая прычына — разъвіцьцё съледам за рознымі сферамі грамадзкага жыцця і юрыдычнай тэрміналёгіі, зъявіўненне новых словаў — але толькі ў расейскай мове. У той жа час пэўныя прагрэсіўныя праўныя інстытуты (напрыклад, інстытут т.зв. амбудсмана) у Беларусі адсутнічаюць, што не спрыяе зъявіўненню новых словаў. Акрамя таго пры перакладзе даводзіцца сустракацца з розным значэннем у праўніцкай мове падобных словаў зь беларускай і расейскай моў (напрыклад, “таварыства” і “товарищество”).

Удзельнікі форуму ўзнадзяць розныя выхады з складаных сітуацый. Часта з'яўляюцца да варыянтаў тых ці іншых тэрмінаў у іншых славянскіх мовах, да традыцыяў Статута Вялікага княства Літоўскага, у асобных выпадках прапануецца запазычаныні з ангельскай. Як піша адзін з наведвальнікаў Romerales, “беларускім праўнікам сапраўды ня трэба вынаходзіць ровары ды Амэрыкі. Амаль усё, што трэба, ужо ёсьць... большасць паняткаў, на каторыя трэба знайсьці пераклад, існавалі дайным даўна, праблема застаецца... у тым, каб знайсьці той самы пераклад.”

Тэрміны, што абмяркоўваюцца на форумах, можна ўмоўна падзяліць на наступныя групы:

- тэрміны, якія маюць адпаведнікі, але адпаведнікі якіх не задавальняюць большасць удзельнікаў форуму (такія, як, напрыклад, “дагавор”, “здрэздка”, “абавязацельства”, “грамадзянскі”...);
- тэрміны, якія істотна розняцца ў розных прававых систэмах (расейскай і ангельскай мовах) — гэта, у прыватнасці, датычыць тэрмінаў банкаўскага права (вексель, тратта, платежное требование...);
- тэрміны, што пакуль не актуальныя на Беларусі (напрыклад, “амбудсман”).

З найбольш распаўсюджанымі праўніцкімі тэрмінамі ўзынікае ці не найбольшая колькасць пытаньняў: большасць наведвальнікаў супраць ужываныя калькаваных слоў. Асабліва гэта датычыць тэрміналёгіі грамадзянскага права. Сама назва — “грамадзянскае права” — падаецца менш слушнай за права “цывільнае”. Цікавыя дыскусіі разгарнуліся вакол словаў “убытки-ущерб-вред”, “праваадносіны”, “здрэздка”. Так, слова “сделка” сплоўнікамі перакладаецца як “здрэздка”, але гэта відавочная калька не задавальняе ўдзельнікаў форуму, некаторыя зь якіх ужываюць яе ў практычных текстах таму, што іншы агульнапрызнаны варыянт ня знайдены. Замены пропануюцца наступныя: угода, контракт, транзакцыя, апэрацыя (гешэфт), умова etc. “Кантракт” касуецца адразу, бо ёсьць сынонімам дагавору. “Гешэфт” часова пакінуты без разгляду (калі ня ўлічваецца прапанову так і перакласці адзін з артыкулаў ГК: “Непаўнагадовыя... могуць учыняць дробныя побытавыя гешэфты...”). Што да тэрміну “угода”, то яно пакрысе ўвайшло ў праўніцкі абег. Але нягледзячы на тое, што “угода” ёсьць варыянтам покуль найболей прыимальным, некаторыя супярэчнасці шчо’ існуюць. Як пішуць дасьведчаныя наведвальнікі, маецца на ўвазе нейкае пагадненне, а ў выпадку са “сделкай” гэтага пагаднення можа і ня быць, бо існуюць аднабаковыя “сделкі”. Як съвездыць яшчэ адзін актыўны ўдзельнік тэрміналёгічных спрэчак, сэнс “сделкі” ня ў тым, каб “делат”, а ў тым, што “сделано”, то бок “дамоўлена”, “зроблена”. У такім разе цудоўным адпаведнікам будзе “умова”. Аднак, як у такім разе — заўважае

наступны ўдзельнік — сказаць “умовы здзелкі”? У ангельскай і польскай ужываюць слова “транзакцыя”. Пытаньне застасцца адкрытым.

Са спэцыяльнымі — у дадзеным выпадку банкаўскімі — тэрмінамі ўсё яшчэ больш складана. Наведвальнікі адмысловага форума прыйшлі да высновы, што ў розных систэмах права (кантынэнтальнаі і ангельска-амэрыканскай) спэцыяльныя тэрміны маюць сваю гісторыю і, адпаведна, гучаць па-рознаму. Што браць за падмурак для распрацоўкі беларускай тэрміналёгіі, улічваючы, што бізнэс-мова съвету — ангельская?

Відаць, распаўсюджаныя міжнародныя тэрміны (інкассо, чек) у гэтай (як і ў іншых) галіне лягічна запазычыць. Але дыскусіі толькі пачынаюцца.

Нарэшце, амбудсман — спэцыяльная службовая асона, што выбіраецца альбо прызначаецца для кантролю за ажыццяўленнем правоў чалавека адміністрацыйнымі ворганамі, а часам і прыватнымі асабамі. Слова гэтае паходзіць ад швэдзкага *ombudsman* — прадстаўнік чыліх-кольвеク інтэрэсаў. На Беларусі такі інстытут пакуль што адсутнічае, што не замінае дыскусіям наконт выбару слушнай назвы. Справа ў тым, што, нягледзячы на сваё швэдзкае паходжанье, амбудсман называецца ў кожнай краіне па-свойму (вынятак — скандынаўскія краіны). У Гішпаніі і Калюмбіі гэта народны абаронца, у Францыі — пасярэднік, у Румыніі — адвакат народу. У Рэспубліцы падобны інстытут мае назну *ўпаўнаважанага па правоах чалавека*. У Польшчы — *rzecznik praw obywatelskich* (заступнік грамадзянскіх правоў), у Чэхіі — *veřejný ochránce práv* (грамадзкі абаронца правоў). Беларускі адвакат ніяк не адрозніваецца ад падобнага народнага абаронца.

Падсумоўваючы, заўважым, што аблікуючаюцца на форумах збольшага грамадзянска-прававыя тэрміны. Аўтары допісаў рупляцца ня толькі пра адыхад ад калькаванья, але і пра ўлік палажэнняў заканадаўства, і пра адценыні словаў у розных мовах. Здараецца, нават знаходзяцца цікавыя неадпаведнасці кшталту “неосновательного обогащэння” (замест беспадстайнага маем нібыта недастатковое — не-основательное).

Увогуле ж абмеркаванье на форуме дазваляе бачыць мнóstva меркаваньняў і выказваць свае думкі — каб пасыль прыйсьці да пэўнай высновы і займечь свае адвакаты ў юрыдычнай мове. Таму ўсіх ахвотных ласкова просім далучацца!

Дадатак

Ці ведаеце Вы, што...

Пераклад Скарынай Бібліі на беларускую мову, як падкрэсліваюць дасьледнікі афіцыйнай мовы Вялікага княства, паклаў пачатак пераўтварэнню на беларускіх землях сітуацыі царкоўнаславянска-беларускай дыгласіі ў сітуацыю царкоўнаславянска-беларускага дэзвюхмоўя, што ў выніку мела вырашальнае значэнне для фармаванья старажытнабеларускай мовы. Пасыля ж выхаду выданьняў Буднага і Цяпінскага разьвіцьцё гэтых дэзвюх моваў пайшло сваім незалежнымі шляхамі, што станоўча адбілася на раўзвіцьці беларускай мовы. Найбольш пашыранай галіной ужытку беларускай мовы ў 2-й палове XVI ст. была дзелавая пісьменнасць — у выніку ажыццяўлення арганізацыі вялікакняжацкай канцылярыі канцлерам Лявоном Сапегам. Аб аўтарытэце дзелавой пісьменнасці на беларускай мове ў гэты перыяд съведчыць як яе аўтам (Мэтрыка Вялікага княства), так і важнасць асобных твораў (Статуты 1529, 1566 і 1588 г., Галоўны Літоўскі Trybunał 1581 г.), што і стала прычынай гордай заявы Сапегі ў прадмове да Статуту 1588 г.: “*А еслі каторому народу встыд прав своіх не уметі, поготовю нам, которые не обучым якім языком, але своим власным права спісаные маем...*” Самадастатковасць і высокі аўтарытэт мовы Статутаў падкрэслены таксама выданьнем гэтых зводаў законаў асобным курсіўным шрыфтам, у адрозненіні ад традыцыйнага кірылічнага, які замацаваўся за выданьнямі рэлігійнага зьместу. (Паводле Уладзіміра Свяжынскага. Праблема ідэнтыфікацыі афіцыйнай мовы Вялікага княства Літоўскага // METRICIANA: Дасьледаваньні і матэрыялы Мэтрыкі Вялікага княства Літоўскага. Vol. I (ATHENAEUM:Commentarii Historiae et Culturae. 4, 2001)

Дадатак — прыклад з форума.

FREEDOM OF ESTABLISHMENT

Master: (рас.”свобода учреждения”) свабода ўтварэння? свабода інкарпарацыі? свабода заснаваньня?

Ahent Chvunt: От жа, маем рэдкі выпадак, калі асабіста мяне ўсе 3 варыянты задавальняюць. Цяжкі лёс беларускага праўніка: то няма адвакатіка, а то цэльных тро...на якім бы спыніцца?

Stary Yoda: Давайце разбярэмся!

Што такое фрідам ов істэблішмент? Права заняцца “гаспадарчай” дзеянасцю. Распачаць свой бізнэс. Стварыць сваю кампанію. Прыдумаць, як зарабіць на жыццё, наканец! Гэта свабода атрымаць выгоду ад сваёй дзеянасці. Рэалізаваць сябе у бізнэсе.

Свабода інкарпарацыі == НЕЛЬГА! Но інкарпарацыя — гэта стварэнне кампаніі, юр.асобы (нават гэты концепт не супадае між Коммон Лов і Контнентал) А ESTABLISHMENT — шырэйшая будзе за інкарпарацыю, тут табе і Інтрапренёршып, і дзеянасць у якасці агента.

Свабода утварэння == НЕДАКЛАДНА. Хаця мне падабаецца. Акцэнт на факт утварэння. Утвараць можна права, абавязкі, кампаніі, але тое-сёе што можна істэбліш па-англійску, нельга утварыць па-беларуску...

Свабода заснаваньня == НЕДАКЛАДНА. большы акцэнт на “час” “тэрмін”, а не на факт істэблішмен-

та... Бо для нас адно “заснаваць”, а другое “весці” дзейнасць, бізнэс. Слова істэбліш нейк спалучае гэтыя значэнныі у часе...

Нашы слоўнікі на “істэблішмент” даюць толькі “прадпрыемства”. Як дзеяны-назоўнік яго пераклад не даюць...

Значыць, давядзеца надаць словаму “прадпрыемства” сэнс ДЗЕЯНЬНЯ. Калі прадпрымальніцтва тычыцца фіз.асоб і гаспадарчай дзейнасці, то “ПРАДПРЫЕМСТВА” можа значыць ESTABLISHMENT.

І насамрэч, у англійскай, рускай юрыдычных мовах не вылучаецца асобна “прадпрыемства” як будынкі, завод, фабрыка, — заўжды надаецца комплекснае значэнне. Дык гэта і ёсьць той самы істэблішмент. Навошта нам тады абядняць мову? Трэба пашыраць значэнне слова “прадпрыемства”, каб яно уключала і дзейнасць эканамічную, і абстрактны тэрмін!

А у нашым Грамадзянскім Кодэксе нават па-расейску “предпрыятіе” азначае толькі МАЁМАСЦЬ, што вынікае з артыкула 31. А гэта, пагадзіцеся, дурата!

Дарэчы, “предпрыятие”, канечнe, пачаткова азначала дзейнасць. Слова “предпринять” дасюль засталося.

Building up Legal Terminology – On the Basis of Praunik.org Forum

■ TACIANA FADZIEJEVA

Taciana Fadziejeva was born in Miensk in 1984. Bachelor of law, she is currently a fifth-year BDU student at jurisprudence department of the faculty of law. The sphere of scientific interests comprises the history of Belarusian law, Belarusian legal terminology, environmental matters.

Review of the article (full version available in the Belarusian part of the journal):

The article touches upon the topical problems of Belarusian juridical terminology. The participants of Praunik.org forum exchange their views on some of the most challenging terminological issues, considering both linguistical and juridical aspects. Several thought-provoking examples of terminological debate are provided. The author draws a bottom line at the end of the article, stating the utility of such form of opinioin exchange.